

*Сейдекулова Кулсун Сейдекуловна
Кыргыз билим берүү академиясы
педагогика илиминин кандидаты, доцент*

**БАЛДАР БАКЧАСЫНДА ЭТНОМАДАНИЯТ БАГЫТЫНДАГЫ
ӨНҮКТҮРҮҮЧҮ ЧӨЙРӨНҮ ТҮЗҮҮ**

*Сейдекулова Кулсун Сейдекуловна
кандидат педагогических наук, доцент
Кыргызская академия образования*

**СОЗДАНИЕ РАЗВИВАЮЩЕЙ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЫ
ДЛЯ ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В ДЕТСКОМ САДУ**

*Seidekulova Kulsun Seidekulovna
candidate of pedagogical sciences,
Kyrgyz academy of education*

**ESTABLISHMENT OF THE ETHNO-CULTURAL ENVIRONMENT
FOR THE EDUCATION OF CHILDREN IN KINDERGARTEN**

***Аннотация:** Макалада этнопедагогиканын үлгүлөрүн балдар менен окуу-тарбия иштеринде пайдалануунун максаты, баланын дүйнө таанымын өстүрүүдө элдик педагогиканын кылым карыткан салттуу, өзөктүү идеяларын учурдагы илимий педагогикалык изилдөөлөр жана алдыңкы иш тажрыйбанын жыйынтыктары менен айкалышта, мектепке чейинки билим берүү мекемелеринде системалуу пайдаланууга шарттарды түзүүнүн максаттары каралат.*

***Аннотация:** В данной статье рассмотрена роль этнокультурной среды в воспитании и обучении детей с раннего возраста. В ней раскрыты вопросы сотрудничества родителей и педагогов по этнокультурному воспитанию. Особое значение придается этнопедагогической, предметно-пространственной среде в условиях семьи и детского сада.*

***Annotation:** This paper considers the role of ethnic and cultural environment in the education of children from an early age. It rasskryty*

the cooperation of parents and teachers on the ethno-cultural education. Particular importance is attached ethnopedagogical, detail-spatial environment in terms of family and kindergarten.

***Түйүндүү түшүнүктөр:** мектепке чейинки курак, элдик оюндар, элдик фольклор, этнопедагогика, этномаданият, этнопедагогикалык чөйрө, шыктандыруучу чөйрө.*

***Ключевые слова:** дети дошкольного возраста, этнопедагогика, этнокультурное воспитание, этнопедагогическая среда, мотивационная среда, народные игры, традиции, народный фольклор.*

***Key words:** preschool children, pedagogy, ethno-cultural education, Ethnopedagogical Wednesday, motivational Wednesday, folk games, traditions and folklore.*

Ата Мекенибиз эгемендүүлүккө ээ болгондон тартып, саясий-экономикалык жана рухий жактан да жаңыча өнүгүү жолуна, өз алдынча багытта иш алып барууга бет алды. Мектепке чейинки уюмдардан баштап өлкө-

бүздүн бүтүндөй коомдук-социалдык турмушунда багыттуу чоң өзгөрүүлөр, жаңылануулар жүрүүдө. Совет бийлиги мезгилинде коомубузда калыптанып калган коомдук-социалдык, экономикалык баалуулуктар, нравалык-этикалык идеялар, адеп-ахлак жана руханий-маданий чен-өлчөмдөргө коюлган талаптар, мамилелер бир кыйла өзгөрүлдү. Буга далил, Кыргыз мамлекетибиздин президентинин жарлыгы менен 2016-жылдын «Тарых жана маданият жылы» болуп жарыялангандыгы.

Алсак, наристе курактан баштап келечек муундарга элдик маданий-материалдык дөөлөттөрдү таанытуу аркылуу балдарды элдик улуттук таалим-тарбиянын негизинде турмушка даярдоо иштери үй-бүлөдө да жана бакчада да жандана баштады. Анткени, кылымдардын сынагынан өткөн таалим-тарбия, нарк-насилдерди кенже курактан баштап балдарга сиңимдүү уюштуруу боюнча атуулдук кызмат өтөө милдети мектепке чейинки уюмдардын педагогдорунун алдына коюлду жана жаңы талаптарды белгиледи. Жогоруда белгиленген максаттарды турмушка ашырууда мектепке чейинки мекемелердин педагогдорунун алдына чоң милдеттер коюлат. Балдарга билим-тарбия берүүдө, дүйнө таанымдарын өстүрүүдө кыргыз элинин оозеки көркөм чыгармаларынын үлгүлөрүн, элдик педагогиканын кылым карыткан салттуу, өзөктүү идеяларын учурдагы илимий педагогикалык, методикалык изилдөөлөрдүн жана алдыңкы иш тажрыйбанын жыйынтыктарын окуп үйрөнүп, билим берүү мекемелеринде системалуу пайдалануу чоң мааниге ээ. Илгертеден биздин ата бабаларыбыз таалим тарбия берүүдө макал-лакаптарды ийгиликтүү колдонушкан. Нускалуу, өрнөктүү адамдар макалдатып айтуу менен балдардын жаш курактарына ылайык нравалык, интеллектуалдык, физикалык, эстетикалык, этикалык эң маанилүү сапаттарын өркүндөтүшкөн жана ден соолуктары чың, руханий

жактан өнүгүүлөрү бай болушу үчүн кам көрүшкөн.

Педагогика илимин негиздеген улуу педагог Ян Амос Коменский илимий педагогиканын негизги багыттарын түптөөдө кылым карыткан элдик таалим-тарбия үлгүлөрү, элдик макал-лакаптар, оозеки көркөм чыгармалары, улуттун руханий маданий дөөлөттөрү, каада-салттары негиз болорун белгилеген. Я.А. Коменский ойлорун өзүнүн илимий эмгектеринде бекемдеп, баланы турмушка тарбиялоодо элдин өзү педагог, тарбиячы экендигин далилдөө менен бирге «Энелер мектебин» негиздеген. Мектепке чейинки курактын баалуулук идеясы чех элинин чыгаан педагог-ойчулу Ян Амос Коменскийдин педагогикалык мурастарында, анын ичинде эң негизги эмгектеринин бири болгон «Энелер мектебинде» чагылдырылат [5]. Улуу педагог-окумуштуунун алдыңкы педагогикалык идеялары, учурдун суроо талаптарына ылайык Кыргыз Республикасынын мектепке чейинки тарбия берүү боюнча нормативдик укуктук, дидактикалык, программалык документтеринде орун алган. Я.А. Коменскийдин педагогикалык ойлорун улантып швейцариялык педагог И.Г.Песталоцци өз эмгектеринде, баланы тарбиялоодо элдин өзү педагог экендигин турмуштук мисалдар менен далилдүү белгилеген [6].

Белгилүү орус педагогу К.Д. Ушинский, Я.А. Коменскийдин жана И.Г. Песталоццинин педагогикалык ойлорун улантып, элдик педагогиканын жандуу, үлгүлүү тажрыйбалары улуттун калыптанышына, улут катары өнүгүшүнө негиз болорун өзүнүн эмгектеринде далилдүү белгилеген. К.Д. Ушинский элдик педагогика жөнүндө мындай деп жазган: «Элдик педагогика эл менен төрөлгөн, эл менен кошо өнүккөн, элдин баардык тарыхын, анын жакшы жана жаман сапаттарын чагылдырган. Бул бир муунду экинчи муунга алмаштыруудагы маанилүү кыртыш. Аны

такай азыктандырып, жакшыртып, талапка ылайыкташтырып туруу керек... Элдик педагогиканын генийлиги менен эч ким атаандаша албайт» [5]. Элдик педагогиканын негизги булагы катары элдик фольклордук чыгармаларды белгилөө менен бирге, анын тарбиялык, билим берүүчүлүк жана өркүндөтүүчүлүк мүмкүнчүлүктөрүн терең баалаган.

Келечек муунду тарбиялоодо элдик педагогиканын орду, баалуулугу жөнүндө баалуу ойлор белгилүү педагогдор Н.К. Крупскаянын [7], А.С. Макаренконун [8], В.А. Сухомлинскийдин, Г.Н. Волковдун [3] жана ата мекендик окумуштуу-педагогдор А.Э. Измайловдун, Ж. Койчуманов, А. Акматалиев, М.Рахимова, Б. Апышев, Н. Имаева, А.Алимбеков, Т. Уметов ж.б. эмгектеринде илимий жактан негиздүү берилип, элдик педагогиканын үлгүлөрүн, билимдерин мектепке чейинки курактан баштоо керектиги айтылат. Мисалы, А.С. Макаренко «...биздин балдарыбыз - биздин келечегибиз, туура тарбияласак, ал биздин бактылуу карылыгыбыз, жаман тарбияласак ал биздин шорубуз, көз жашыбыз. Башкалардын жана өлкө алдында кечирилгис күнөөбүз» - деген [8]. Учурдагы белгилүү педагог-окумуштуу Г.Н. Волков өзүнүн эмгектеринде «Элдин өзү эң мыкты педагог» - деген [3]. Анткени, кылымдарды карыткан элдик фольклордун бай каражаттарын балдардын курактык өзгөчөлүктөрүнө ылайык компетенттүү колдонуу аркылуу, улуттук маданиятыбызды, улуттук дөөлөттөрүбүздү турмушка ыңгайлаштырып жаш муундарга таалим-тарбия берүүдө негизги каражат катары ийгиликтүү пайдалансак болот.

Ааламдашуу процессинде өз эне тилинен, улуттук маданиятынан, таалим-тарбиясынан оолактаган, жүрүм-туруму, жан дүйнөсү каада-салтты тааныбаган, өз эне тилин танган жана турмушка башка көз карашта тарбияланган адамдардын катмары пайда болууда. Ошол үчүн улуттук этнопедагогика-

нын үлгүлөрүн, келечектин муундарын тарбиялоодо үй-бүлө менен бирдикте турмушка ылайык пайдаланып, баланын өсүп-өнүгүшүнүн закон ченемдүүлүктөрүн сактоо менен турмушка ашырсак ар бир инсандын чөйрөгө толук кандуу кошулушуна шарт түзүлөт.

Баланын бактысы - бул мамлекеттин келечеги, элдин жана ата-эненин бактысы. Ошондуктан, балдарды бактылуу кылыш үчүн мамлекет, үй-бүлө, билим берүү уюмдары биргелешип тарбия, билим берүүнү кенже курактан баштап, улуттук баалуулуктардын негизинде туура, маңыздуу уюштуруулары керек. Ата-эне наристеге ылайыктуу ысым берип, бешик ырын өз эне тилинде угузуп, кенже курактан баштап бала менен эне тилинде сүйлөшүп, байланыштуу сүйлөө кебин баарлашуу аркылуу туура калыптандырса, аны барктай билүүгө тарбияласа гана мотивациялык чөйрө түзүлүп, кыргыз тилибиз коомго сиңимдүү болуп жакшы өнүгөт. Бала өз эне тилинде сүйлөгөндөн уялбай, башка тилге болгон кызыгуусу артат.

Психология илими далилдегендей оң эмоциясыз жакшы ийгиликтерге жетүү мүмкүн эмес. Япондуктар бала төрөлгөндөн баштап эле балдарга бешик ыры менен бирге элдик музыкаларды, аспаптарды угузушуп, баланын эли-жерине, эне тилине болгон сүйүүлөрүн жана патриоттук сезимдерин тарбиялайт, кийинки жаш курактарда аларды өркүндөтөт. Кылым карыткан, тарбия-таалимдин башаты болгон, улуттук маданияттын уңгусу болгон элдик педагогиканын баалуу, нарктуу үлгүлөрүн унутпай кыргыз эли да, учурдун көрүнүштөрү, талаптары менен айкалышта тарбия иштеринде колдонсо келечекте өз тилин барктаган, эли-жерин урматтаган, коргогон патриот инсандар калыптанат.

Учурда мектепке чейинки курактагы көпчүлүк балдар үй-бүлө шартында тарбияланууда. Бул проблема мамлекетти, ата-энелерди, мамлекеттик эмес жана эл аралык уюм-

дарды да толкундаткан, көйгөйлүү маселе болуп кала берүүдө. Министрликтин колдоосу астында эл аралык уюмдар тарабынан уюштурулган изилдөөлөрдүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, кенже курактан баштап ар бир бала жаш курагына ылайык системалуу билим алуусу, айлана-чөйрөсүндөгү адамдар менен карым-катнаш түзүүгө үйрөнүүсү, ден-соолугуна зыян келтирбеген, жагымдуу чөйрөдө тарбияланышы керек. Ошондуктан, балдар бакчасы менен камтылбаган балдарды окуу-тарбия иштерине тартуу, ар кандай билимдин негиздерин системалуу берүүдө ата-энелерди, улууларды активдүү катыштыруу, таалим-тарбия иш чараларын чогуу уюштуруу максатында иштелип чыккан «Энелер мектеби» программасы (2003) Кыргызстандын көптөгөн шаарларында, райондорунда жана айылдарында ачылган балдар бакчаларында колдонулуп, анда белгиленген максаттар коомдун жана үй-бүлөнүн жаңы социалдык суроо талаптарына жооп берет. Программанын мазмуну педагогикалык илим жана практиканын жетишкендиктери менен айкалышат жана коомдун учурдагы социалдык талаптарын, билим берүүнүн жалпы маданий, инсандык, таанып билүү, өнүгүү стратегиялык максаттарын жана келечекте балдардын компетенттүүлүгүн камсыз кылуучу «окуу көндүмдөрүн» аныктайт. Кыргыз Республикасынын, КМШ өлкөлөрүнүн жана чет элдик педагог изилдөөчүлөрүнүн алдыңкы идеялары жана Республикабыздагы алдыңкы педагогикалык тажрыйбалар, жаңычыл ийгиликтер да программада эске алынган [11].

Учурда Я.А. Коменскийдин «Энелер мектеби» деген окуусунун негизинде балдар бакчалары менен камтылбаган балдар үчүн иштелип чыккан «Энелер мектеби» программасы боюнча 300 дөн ашык балдар бакчалары уюштурулуп, ата-энелер менен бирдикте мамлекеттик балдар бакчалары менен камтылбаган үчтөн жети жашка чейинки курак-

тагы балдарды тарбиялоо, билим берүү жана өркүндөтүү боюнча окуу-тарбия иштерди элдик педагогиканын ыкмаларын активдүү пайдалануу аркылуу ишке ашырууда. Бул программанын коомдо кеңири жайылышына Р.И. Отунбаеванын демилгеси эл аралык фонду да учурда кеңири колдоо көрсөтүүдө. Анткени, Р.И. Отунбаеванын демилгеси эл аралык фонду менен «Энелер мектеби» программасынын балдарды тарбиялоо жана билим берүү боюнча койгон максаттары үндөш, эли-жерин сүйгөн, мекенчил, патриот, ар тараптан өнүккөн балдарды тарбиялоо. Мисалы: «Энелер мектеби» программасынын максаты:

- үй-бүлө мүчөлөрүн балдарды тарбиялоонун учурдагы жаңы ыкмалары менен тааныштыруу, педагогикалык процесске тартуу;
- педагогдорго, ата-энелерге балдарды окутуу-тарбиялоо боюнча практикалык, адистик жардам көрсөтүү;
- ата-энелердин, коомчулуктун суроо-талабы боюнча кошумча этномаданий багытындагы педагогикалык кызмат көрсөтүү;
- ата-энелерди окутуу-тарбиялоо боюнча адыңкы методикалык ыкмаларга, көндүмдөргө үйрөтүү жана үлгүлүү үй-бүлөлөрдүн алдыңкы иш тажрыйбасын жайылтуу.

Коомдук ишмер, келечек муунду тарбиялоо проблемаларына азыркы күндө кайдыгер карабаган инсан Салима Жороева кыргыз тилинин анын этномаданиятын жаш муундарга үйрөтүү жана аны жайылтуу боюнча бай тажрыйбага ээ педагог. Акыркы жылдары Республикабыздын балдар бакчаларынын арасында «Бешик ыры бакыт чакырат» - деген тема боюнча Чүй областынын балдар бакчаларынын арасында методикалык иштерди уюштуруп, жыйынтыгында райондук жана областык деңгээлде конкурс өткөрүп, сынактан өткөн ырларга обон жараткан композиторлор, обончулар жана акындардын чыгармаларынын мазмундарын методикалык жактан негиздеп, жеңип чыккан, жактырыл-

ган чыгармаларды басмадан чыгаруу үчүн топтогон. Методикалык негиздөө бөлүгүндө наристе курактан баштап балага улуттук насил-нарктын негиздерине сугарылган каада-салт, үрп-адаттар аркылуу туура тарбия иштери уюштурулбаса, келечекте улуттук баалуулуктарыбызды тааныбаган, руханий жактан жан дүйнөсү жарды инсандар өсүп чыгары далилдүү материалдар менен берилген. Балдарды тарбиялоодогу макал-лакаптардын, накыл сөздөрдүн, каада-салттарыбыздын мааниси, элдик оозеки чыгармаларыбыздагы таалим-тарбия берүүчү үлгүлөр жана аларды окуу-тарбия иштеринде колдонуунун максаты турмуштан алынган мисалдарды келтирүү менен берилген. Өзгөчө, баланы тарбиялоодогу эненин ролу далилдүү мүнөздөлгөн. Ошого байланыштуу бешик, бешиктин баланы өстүрүүдөгү орду, ар кандай мезгилдердеги бешик жана таалим-тарбия ырларынын мааниси, мазмуну жана эненин ролу жөнүндө жакшы материалдар орун алган.

Кыргыз эли баланын жаш курагын, шарттуу түрдө төмөндөгүчө классификациялаган:

- 1 жаштагы бала «ымыркай» деп аталып жаңы «төрөлгөн баланы» түшүндүрөт;

- 2-3 жаштагы балдар «ымыркай», кээдэ «чүрпө» деп аталат. «Наристе» - араб сөзү. Биринчи мааниси жетиле элек, быша элек, дүмбүл маанисин билдирсе, экинчи мааниси- балакатка жете элек, бойго жете элек деген маанини билдирет;

- 4-5 жаш-бөбөк курагы;

- 6-10 жаш-тестиер курак, анткени бала тигил-же бул үй оокатына аралашып, кол кабыш кылганга жарап калат. Андан ары 20 чейин жаш курактарына ылайык мүнөздөлгөн.

Жогорудагыдай курактык өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен үй-бүлөдө, балдар бакчаларында таалим-тарбия, билим берүүгө жана баланы өркүндөтүүгө керектүү педагогикалык шарттарды түзүп, элдик педагогиканын

алдыңкы ыкмаларын колдонуп, ата-энелер менен бирдикте балага таасир этүүнү системалуу уюштуруу өзгөчө маанилүү. Балага таалим-тарбия берүүдө үй-бүлөдө жана бакчада бирдей шарттар түзүлүп, машыктыруу, көнүктүрүү боюнча бирдей максаттар, талаптар жана методикалык ыкмалар пайдаланылса, кырдаалга жараша окуу-тарбия иштеринде колдонулса реалдуу ийгиликтер камсыздалат. Мектепке чейинки курактагы балдарды элдик педагогиканын салттуу үлгүлөрүн пайдаланып тарбиялоодо үй-бүлө жана балдар бакчасында төмөнкүдөй байланыштуу, биргелешкен багыттуу иштер уюштурулса:

- үй-бүлөдө, балдар бакчасында элдик педагогиканын үлгүлөрүн колдонууга керектүү чөйрө жана шарт түзүү;

- элдик педагогиканын максаттарын, каада-салттарынын тарбия берүүчүлүк маанисин ата-эне жана тарбиячылардын өздөрүнүн жакшы билүүсү, өздөштүрүүсүнө жетишүү;

- курактык өзгөчөлүктөрүнө жараша үй-бүлөдө, балдар бакчасында ата-энелердин, тарбиячылардын элдик таалим-тарбиянын үлгүлөрүн максатка жана турмушка ылайык окуу-тарбия иштеринде колдонуусу;

- үй-бүлө жана балдар-бакчаларынын ортосунда балдарга таалим-тарбия берүү боюнча биргелешкен пландуу иш-чараларды уюштуруу;

- үлгүлүү үй-бүлөлөрдүн, тарбиячылардын иш тажрыйбасын жайылтуу – максаттуу пландаштырылса гана бала кенже курактан баштап өз улутун тааныган, аны сүйгөн, өз улуту, мамлекети менен сыймыктанган инсан болуп калыптанат.

Элдик педагогика бешик ырларынан баштап эле баланы улууну урматтоого, кичүүнү ызаттоого, ата-энени сыйлоого, адептүү жана ыймандуу болууга тарбиялайт. Кенже курактагы бөбөктөрдү жалаң гана үлгү менен тарбиялоо жетишсиз. Ошондуктан, үй-бүлөдө гана эмес балдар бакчасында уюштурулган

окуу-тарбия иштеринде да элдик педагогиканын накыл кептерине, бай турмуштук тажрыйбасына сугарылган: макал-лакаптар, ырлар, көркөм сүрөттөлгөн жомоктор, уламыштар, эпостор жана каада-салт, үрп-адаттарды максаттуу колдонуунун мааниси чоң. Наристеге ырдаган бешик ырынан баштап, тили чыгып эресеге жеткенге чейинки куракта да баланы өз эне тилинде айтылган сөздөргө кулагын «төшөп» угууга, үндөрдүн-добуштардын айкалышын, анын маани-маңызын түшүнүүгө жана турмушта колдонууга керектүү чөйрөнү үй-бүлөдө жана балдар бакчасында түзүү, ишти уюштуруу улуулардын милдети.

Балдар бакчасында өнүктүрүүчү чөйрөнү түзүүдө:

- ар бир улуттун этномаданиятын эске алуу;

- ата-энелер менен болгон өнөктөштүктү камсыз кылуу;

- баланын үй-бүлөдөгү шарты, үй-бүлө маданиятынын деңгээли, өзгөчөлүгү менен тааныш болуу;

- ата-энелер, чоң ата, чоң энелер үчүн балдар бакчасынын эшигинин такай ачык болуусу жана алардын тайпадагы иш чараларга активдүү катышуусу;

- ата-энелер үчүн маалымат бурчу ж.б. уюштуруу зарыл. Ошентип, кенже жаш курактан баштап этнопедагогиканын бай үлгүлөрүн балдардын жаш курактарына ылайык колдонууга шарт түзүү аркылуу: ата-энесин,

жакын адамдарын, өз эне тилин, туулган жерин, мамлекетин сүйгөн, анын символдорун урматтаган, патриот инсандардын калыптанышына жана алардын келечекте мектептен терең билим, таалим-тарбия алууларына чоң таасир тийгизүүчү факторго ээ болобуз.

Адабияттар:

1. Акматалиев А. Баба салты, эне адеби.-Б., 1996.
2. Алимбеков А. Кыргыз этнопедагогикасы.-Б., 1996.
3. Амонашвили Ш. Как живете, дети.-М., 1986.
4. Байгазиев С. Ыйман сабагы: мугалимдер үчүн методикалык колонмо. –Б., 2002.
5. Волков Г.Н. Этнопедагогика.-Чебоксары: Чувашское книгоиздание, 1974.
6. Иптаров С. Кыргыз эл педагогикасы: изилдөөлөр, табылгалар.-Б., 1998.
7. Коменский Я.А. Избранные пед.соч.-М., 1955.
8. Рахимова М.Р., Панкова Т.В. Кыргыз элдик педагогикасы: усулдук колдонмо.-Б., 1994.
9. Рысбаев С.К. Кыргыз элдик макал-лакаптарындагы урпакты адеп-ахлакка элдик этикага калыптандыруу идеялары.// «Социальные и гуманитарные науки», №1-2.-Б., 2001.
10. Үмөтов Т.Э. Педагогические условия использования кыргызских народных иг. / Канд.дисс. авторефераты...-Б., 1995.
11. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. Том 2., 1988.
12. Усенко Л.В., Сейдекулова К.С. «Энелер мектеби» программа., -Б., 2003.

*Рецензент: п.и.д., профессор
Мааткеримов Н.О.*